

Vácrátót község első írásos említése óta Pest-Pilis-Solt, illetve Pest megye váci járásába tartozik. Az itt folytatott régészeti kutatások során találtak őskori, a zselizi kultúrát képviselő cserepeket és pattintott kőeszközöket, a bronzkorból, illetve a vaskorból származó cseréptöredékeket, mely utóbbiak már tartósan megtelepedett népeiségre utalnak. Lakott volt a terület a római korban is – amint a nagyszámú szarmata kori maradvány bizonyít –, de a falu határában a honfoglalás korának, majd a korai Árpád-kornak is megtalálhatóak az emlékei.

A középkori falu a mai település északnyugati részén, a település központjától mintegy négyszáz méterre épült ki.

Nevét - a kor akkori szokásának megfelelően - első uráról kapta. Kézai Simon említi Képes Krónkájában, hogy az itáliai apuliai tartományból származó Olivér és Ratold lovag Könyves Kálmán király korában, a XI. század végén került az országba, ahol több birtokot is kaptak. Ezek egyike a Pest megyei Rátót település, illetve a környező községek területe. 1283-ban megosztották birtokaikon a nemzetség tagjai és Ratolt falvát – a mai Rátótot – Leusták és Olivér fiai, továbbá István fiai, Domokos (a Pásztói család őse) és László (a Tari család őse) kapta. A falu jelentős településnek számított, temploma is volt. E középkori templom helye nem ismert.

A község XIII-XVI. századi történetére vonatkozóan már számos írott forrással találkozunk. A két legnagyobb birtokos a Pásztói és a Tari család volt, de uraltak részeket a Nézsaiak is. Adták-vették birtokaikat, és szüntelen harcot folytattak a bő vizű patakon elhelyezett vízimalmokért. A falun keresztül vezető út kötötte össze a középkorban az Alföldet - ezen túl az erdélyi sóbányákat - a Dunántúllal a váci réven keresztül. A főúton nemcsak békés kereskedők és szállítók jártak, szinte minden évszázadban hadak is vonultak erre. A közeli Vác biztos piacot jelentett a mezőgazdaságból élő rátótiaknak, ugyanakkor osztoztak a nagy szomszéd olykor szomorú sorsában is.

Rátót 1541 utána török hódoltság területévé vált, lakó kénytelenek voltak kétfelé: török és magyar részre egyaránt adózni. A hódoltság közel másfél évszázada alatt a község neve mindig előfordul a török és a magyar adóösszeírásokban, tehát folyamatosan lakott hely volt. Nem élte túl azonban a török alóli felszabadító harcok pusztításait, 1690-ben a lakatlan helyek között írták össze. Később újra találkozunk a rátótiakkal és földesuraikkal is. A XVIII. században a két legnagyobb birtokos a századfordulóra elérte az ötszázat. A tudományos kutatások még nem erősítették meg azt a hipotézist, hogy Rátóton viszonylag nagy számban maradt meg a korábbi magyar őslakosság, ide zömmel magyarok telepedtek, miközben a környező

községekbe a szlovákok. A házasságkötések révén bekövetkezett keveredés során Rátót is "eltótosodott", ahol a lakosság döntő hányada magyarnak vallotta magát, de "tót" módon élt és beszélt. A vácrátótiak e sajátos etnikai kettőssége egészen az elmúlt évtizedekig megmutatkozott a viseletben, a szokásokban, a nyelvhasználatban egyaránt.

A homokos talajon a gazdák főleg rozsot, árpát és kukoricát termeltek, az általánosan elterjedt háromnyomásos gazdálkodásban. 1895-ben a gazdaságok több mint a fele volt a szántó, a rét- és legelő aránya pedig megközelítette az összes terület egyharmadát, ami lehetővé tette a bő víví legelőkön a jövedelemszerző szarvasmarhatartás elterjedését. A századfordulón az össznépeségnek nyolcvanhét százaléka élt közvetlenül a mezőgazdaságból.

1848 előtt a helységben Géczy István referendárius volt a legnagyobb birtokos, a XIX. század utolsó harmadában már a Vigyázó család. Ebből az időből ismertek már a Zichy, Gosztonyi és Rudnay család nevei is.